

Askø sogn.

Jens Tyge Møller.

Side 28

I Smaalandshavet ud for Lollands nordkyst ligger de tre øer, Fejø, Femø og Askø, på Lolland kaldet „Øerne", hvilket navn med rette giver indtryk af, at der her er tale om en geografisk helhed. Af de tre øer er Askø langt den mindste, idet den med Lilleø kun omfatter 366 ha, mens Fejø og Femø omfatter henholdsvis 1600 og 1139 ha. Askø sogn og kommune består af Askø og Lilleø, der i det følgende vil blive betragtet som en helhed, da de to øer er forbundet med en dæmning og i geografisk henseende udgør et hele, som det ville være urimeligt at bryde.

Det har været ønsket at give et billede af en lille, dansk ø samt de problemer, der rejser sig, når man vil foretage geografiske undersøgelser i et lille isoleret område. Det kan være ret vanskeligt at finde frem til et sådant område, idet det skal udgøre et administrativt hele og dog være en ganske lille, geografisk enhed. Askø er af en sådan størrelse, idet det for eksempel har været muligt at tale med hver enkelt jordbruger, samt på nogenlunde kort tid at skitsere samtlige afgrøder på kortet.

Det vil som indledende bemærkninger være nødvendigt at fremføreforklaringer på en del mangler ved det følgende, da flere af disse i almindelighed må anses for at være af katastrofal karakter for et geografisk arbejde. Det har således været meget vanskeligt at indsamle statistisk materiale. Befolkningen stod stærkt adsplittet, hvad der medførte, at kom man i forbindelse med een gruppe, var man under mistanke hos de øvrige. Splittelsen syntes navnlig at have religiøse årsager. Hertil kom det yderligere, at beboerne var yderst uvillige til at besvare ethvert spørgsmål, der på nogen måde kunne tænkes anvendt til en vurdering af deres økonomi. Det har således været umuligt at få oplysninger om høstens størrelse, hvorved undersøgelser af hektarudbyttet var umuliggjort. Det sammegælder

Side 29

Fig. 1. Højdeforhold. A: over 2,5 m, B: O—2,5O—2,5 m, C: under O, D: diger, E: vandskel på Askø og F: projekteret inddæmning af farvandet mellem Askø og Lilleø.

megælderved fiskeri og frugtavl. Til tider var der beboere, der gav helt tilfældige oplysninger, som de selv måtte være klare over, ingen kunne tage alvorligt. En fisker fastholdt for eksempel hårdnakket, at han for rejer kun fik 25 øre pr. kg. Til tider kunne det være fristende at anvende oplysninger, der var fremkommet som rygter i form af sladder og praleri. Disse oplysninger kan give et fortræffeligt billede af forholdene — for den, der foretager undersøgelsen på stedet —, men er naturligvis umulige at anvende ved den endelige behandling af materialet. Det skal endelig bemærkes, at det statistiske materiale når frem til 1950, det år hvor undersøgelsen på stedet blev foretaget.

Overfladedannelserne i Askø sogn består af moræneler. I Kirkevig findes marint sand og grus. Kvartæret hviler direkte på skrivekridtet. Før i tiden blev der gravet mergel talrige steder i sognet. Overfladen udmærker sig først og fremmest ved den ganske ringe højde. Intet punkt ligger over 5 m over havets overflade. Når

Side 30

man kommer sejlene fra Bandholm på vej til Fejø og Femø, synes Askø og Lilleø at bestå af flere lave småøer. Således er området nordøst for Kirkevig meget lavt (fig. 1). Det samme gælder forbindelsen mellem Østerhoved og den øvrige del af Askø. Den har tidligere været meget svag, men er nu sikret med en dæmning. Lilleø består af tre småholme forbundet ved lavere liggende partier, der nu alle er sikret ved diger.

Flere steder består kysten af ganske lave klinter, navnlig er dette tilfældet på Østerhoved. Klinterne er kun udsat for ringe nedbrydning og er i reglen vegetationsklædte. Kun ved kraftige storme forsvinder plantedækket. Iøvrigt synes det eneste sted, hvor kystlinien er under tilbagerykning, at være på Lilleøs nordkyst, der er mest udsat for vindens og bølgenes påvirkning. Ingen steder har det været muligt at iagttage materialvandring af nogen betydning, hverken ved havnen eller de talrige forsøg på at bygge kystsikringer. Flere steder sker der en tilgroning af fladvandede områder. Dette finder navnlig sted omkring havnen og i bugterne på nordsiden af Askø. Bunden består her af fedt, sort dynd dækket af stinkende algeflader.

Henved en fjerdedel af Askø, nemlig den 70 ha store Kirkevig, er beliggende lavere end havets overflade (fig. 1). Bunden her er ganske jævn. Odden i den nordøstlige del (fig. 2) er muligvis dannet under en stormflod, der ved en vindretning mellem nord og vest har trængt sig vej til Kirkevig og videre mod øst, hvorved forbindelsen til Østerhoved har været afbrudt. Iøvrigt er havbunden omkring Askø og Lilleø meget jævn, og der er langt ud til dybere vand, hvad der gør mulighederne for at opretholde en ordentlig havn meget små.

Grundet på den lave højde over havoverfladen har Askø sogn været udsat for mange oversvømmelseskatastrofer. Særlig store stormflodsødelæggelser har der været i årene 1852, 1855 og 1872. Disse ekstreme vandstandsstigninger fremkommer som følge af

vindstuvning ved vestlige og nordlige storme. Ved de alvorligste katastrofer deltes Askø i to og Lilleø i tre dele (fig. 2). Særlig har forbindelserne til Østerhoved og den østligste del af Lilleø været meget svage. Ved at gennemgå sognets historie støder man stadig på beretninger om, at vandfloder har ødelagt jorden ved at skylle grus og sand ind over den i store mængder. Navnlige har de yderste dele af øerne været meget udsatte (fig. 2). I de senere år har man dog været forskånet for større katastrofer, idet kysten nu er nogenlunde

Side 31

Fig. 2. Askø ved det 19. århundredes begyndelse. A: dyrkede arealer. B: arealer, der hyppigt udsattes for oversvømmelser.

Det er nu kun ganske få steder, hvor havet kan trænge ind. Størstedelen af sognet synes at være sikret mod overraskelser fra havets side, idet der nu findes diger på alle lave strækninger (fig. 1). I Askø sogn er der fra gammel tid anvendt en digetype, der synes at være ret udbredt i de sydlige egne af Danmark. Disse diger er på Askø og Lilleø opbygget af vekslende lag af tang og grus (fig. 3). På billedet ses to tanglag ligge som lyse bæltter. Under disse ligger moræneleret. Mange steder er der dog kun anvendt tang alene. Materialet består først og fremmest af *Zostera marina*, af hvilken der findes en del opskyllet på stranden. Så snart et tangdige udsættes for angreb af havet, vil en del af det løse materiale blive bortvasket, hvorefter de øverste dele af tanglaget kommer til at hænge ned over siden af diget som et tæppe, der forhindrer yderligere nedbrydning, da bølgerne svækkes stærkt, inden de når ind til de indre dele af diget. Når tangen har ligget nogle år i diget, der iverdigt hurtigt bliver vegetationsklædt, bliver den som en garnmeltangmadras,

Side 32

meltangmadras, der giver efter for slag og stød uden at ødelægges. Denne digetype synes at være fuldt tilstrækkelig i dette område, hvor der i reglen kun sjældent er tale om, at kysten skal modstå andet end en vandophobning. Digerne er næppe modstandsdygtige nok til at modstå strømme. Under alle omstændigheder holder de gamle tangdiger langt bedre end de forsøg, man i de senere år har gjort med støbte parallelværker og høfder.

På østkysten af Askø findes sådanne kystsikringsanlæg af beton. De består hyppigt af betonfliser, der er anbragt i en skrå stilling (fig. 3). Den væsentligste fejl ved denne metode er, at fliserne er alt for tynde, således at de knækker under vandpresset. I mange tilfælde kan de ikke engang bære deres egen vægt, når materialet bag dem skylles bort. På vestkysten af Askø har tilbagerykningen på de steder, der er sikret med fliser, været henved 8 m i løbet af ca. ti år, mens tilbagerykningen af kysten udfør tangdigerne kun

har været omtrent y% m i det samme tidsrum, alt efter beboernes egne oplysninger. Den øgede erosion synes at skyldes fliserne, der tvinger vandet ind i det løse materiale, der straks skylles bort. Da tilbagerykningen er af ret ny dato, er den vanskelig at forklare som følge af strømændringer i det omliggende hav.

Grunden til, at beboerne gør forsøg med nye former for kystsikring, synes at være den, at selv en ganske ringe tilbagerykning af kystlinien skaber uro i en egn, hvor man nok er vant til oversvømmelser, men ikke til at jorden går fuldstændigt tabt. Man har så hørt om kystsikringsanlæg andre steder i landet og begynder derefter at eksperimentere på egen hånd uden at være i stand til at kunne overskue resultaterne heraf. Manglende evne til samarbejde mellem beboerne gør sig stærkt gældende. Hver mand har sin form for kystsikring. De stadige ændringer i kystens struktur ødelægger den ligevægtsform, der med tiden kunne være opstået, og resultatet bliver en øget nedbrydning trods store udgifter. Beboerne er udmærket godt klare over disse svagheder, men erkender samtidig vanskelighederne ved at få problemerne løst gennem samarbejde. Områdets ringe størrelse bevirker at blot een står uden for fællesskabet, er alle anstrengelser forgæves.

Dæmningen mellem Askø og Lilleø er anbragt 1914. Oprindeligt bestod den af kampesten, der var råt tilhugget på den opadvendende flade. Denne overflade var aldeles ødelæggende for vogne, og flere foretrak i reglen at køre i vandet ved siden af dæmningen. Først i 1930'erne blev vejbanen asfalteret. På Lilleø kørte man tidligere fra dæmningen nordpå til stranden, hvorfra der så gik privateveje

Side 33

Fig. 3. Rester af tangdige og kystbeskyttelse af betonfliser på vestkysten af Askø. Det ses, hvorledes vandet skyller ind bag fliserne, mens vegetationen i forgrunden ud mod vandet er intakt.

vatevejened til de enkelte gårde. Først da dæmningen blev gjort farbar, begyndtes anlægget af den vej, der fører fra øst til vest på Lilleø.

Det største landvindingsarbejde, der er udført i Askø sogn, er den dæmning, der blev lagt tværs over Kirkevigen i midten af det forrige århundrede. Arbejdet blev gennemført af en enkelt, fremsynet jordbruger. Kirkevigen er omtrent 70 ha, og et område på henved 150 ha afvandes til dens dræning-systemer (fig. 1 og 2). I 1872 blev dæmningen ødelagt, da den var for lav, men blev efter nogen tids forløb genopført i sin nuværende skikkelse. Den er temmelig forfalden. På dens yderside findes der et kampestensglacis, hvorfra havet har skyllet en del jord bort. Endvidere er skråningen mod havet alt for stejl. Foruden denne dæmning er Kirkevigen sikret ved et kraftigt dige ved vejen til

Østerhoved. Da afstrømningsområdet til Kirkevigen er ret stort, har en omfattende afvandingsværet nødvendig. Den sker gennem dræning, idet rørene fører ud til en fælles kanal, der fører til pumpestationen. Denne er uhyre primitiv, idet den kun består af en motortrukken spindel, der fører fra kanalen til digekronen. Pumpen sættes kun i gang, når der er meget vand inde; en ting, der har stor betydning for de lavest liggende dele

Side 34

gandedele af området, da disse altid vil være vandlidende, fordi man sparer på brændselsoilen. Hertil kommer yderligere, at der ikke er nogen egentlig digegrav på indersiden af dæmningen, men kun en række uregelmæssige huller, hvorfra fyldet er taget.

Man får således indtrykket af, at de lodsejere, der er interesserede i Kirkevigen, har vanskeligt ved at blive enige både med hensyn til afvandings effektivitet og dæmningens vedligeholdelse. I det følgende vil det blive forsøgt at klarlægge den udvikling, der er sket med jordbruget i Kirkevigen. Af fig. 5 ses det, at den vestligste del er den bedst opdyrkede. Desværre har det ikke været muligt at gennemføre en adskillelse mellem græsarealer i og uden for omdrift, men det kan oplyses, at arealerne i den østlige del af Kirkevigen langs med dæmningen ligger hen som strandenge, mens græsarealerne i den vestlige del alle er med i omdriften. Oprindeligt har Kirkevigen været ejet af en enkelt mand, den samme som byggede dæmningen. Senere ejedes den af 4 mænd, idet den første blev ruineret. Ejerne har haft temmelig store gårde, men de har alligevel ikke haft den fornødne kapital til at opdyrke og afvande deres del af Kirkevigen. Den eneste gård, der stadig har sin andel ubeskåret, er gård nr. 10 på fig. 4. Bortset fra et mindre areal i den nordvestlige del ligger det hele hen som græsarealer, hvoraf en del tilmed er meget ringe strandenge. Noget bedre forholder det sig med jordene til gård nr. 8 (fig. 4). Her er et enkelt areal solgt fra, og den øvrige del er for størstepartens vedkommende opdyrket. Størstedelen af det øvrige, der tilhørte gård nr. 7, er forlængst udstykket og opdyrket.

Opdyrkningen af Kirkevigen synes at være stærkt knyttet til frugtavlens udvikling. Den vestlige del tilhører nemlig frugtavlere (fig. 5), der har frugt og sukkerroer på den højereliggende del af deres jorder. Disse afgrøder har givet dem kapital nok til, at de har kunnet udvide landbrugsarealet ud på den lavtliggende Kirkevig, således at de stadig har nok landbrugsjord, selv om frugtavlens lægger beslag på stadig større arealer. Ejerne af gårdene nr. 8 og 10 driver kun lidt frugtavl i forhold til gårdens størrelse. De har i alt fald ikke tilstrækkelig kapital til at dyrke deres arealer i Kirkevigen, hvor der både skal drænes og tilføres rigeligt med kunstige

Kirkevigen ejes således dels af jordbrugere, der er interesseret i en omhyggelig afvanding og sikring af dæmningen og dels af ejeren af gård nr. 10. Den sidste er mindre

interesseret i området, da hans part ligger hen som strandeng, der tilmed er meget ødelagt, da

Side 35

Fig. 4. Ejendomsforholdene i Kirkevigen samt gårde, der har jord flere steder.

lagt, dafyldt til dæmningen for en væsentlig dels vedkommende er taget herfra. Disse forhold betyder, at udviklingen hæmmes, da denne med hensyn til afvanding og sikring af dæmninger ikke sker hurtigere, end ejeren af den jord, der er mindst udnyttet, kan overkommedet. Hertil kommer yderligere, at gård nr. 10's jorder grænser op til langt over halvdelen af dæmningens samlede længde.

Det kan nævnes, at der foruden inddæmningen af Kirkevigen har været tale om at inddæmme vandarealet mellem Askø og Lilleø. De projekterede dæmninger er vist på fig. 1.

Askø sogn ligger desværre langt fra meteorologiske stationer, men det skal dog nævnes, at sognet er beliggende i det mindre regnrige område, der karakteriserer egnene omkring Store Bælt og Smålandshavet. Endvidere

Side 36

landshavet. Endvidere er gennemsnitstemperaturen fra 1 til 2 grader højere end i de nordligere dele af landet taget for hver måned. Dette har naturligvis betydning for frugtens tidlige modning. Tørre somre bliver på Askø og Lilleø heller ikke let så alvorlige for afgrødernesom i det øvrige land, da området er meget lavtliggende, og det omgivende hav kun har meget ringe saltholdighed. Mange stedervokser frugtræerne helt ned til vandkanten.

Det statistiske materiale for Askø sogn kan ikke bruges kritikløst til at belyse de stedlige forhold. Ved en undersøgelse som denne, der kun omfatter et enkelt, lille sogn, viser den officielle statistik sig at være noget mangelfuld. Ved et flygtigt overblik synes materialet ganske vist at være ret fyldigt, men det gælder kun arealets udnyttelse og kvægavlen. I det følgende vil nogle af de svagere punkter i det statistiske materiale blive gennemgået lidt nøjere.

Indtil 1909 er landbrugstatistikens tal taget fra de statistiske tabelværker vedrørende arealets udnyttelse og kvægavlen. Indtil dette år er hvert sogn blevet behandlet hver for sig. For perioden 1919–1946 har tallene måttet hentes fra Statistisk Departements ringbøger med udskrifter af de originale spørgeskemaer, der oprindeligt blev udsendt

hvert år over hele landet. — Det bliver stadig mere vanskeligt at fremskaffe statistisk materiale, efter at man er gået bort fra at behandle hvert enkelt sogn for sig, men kun undersøger udvalgte dele af landet. Den nye fremgangsmåde medfører, at det for fremtiden vil blive næsten umuligt at foretage geografiske undersøgelser, der bygger på oplysninger fra et enkelt sogn. I perioden 1929–1946 mangler alle tal fra 1942, hvilket skyldes, at man foretog en tælling, der ikke kom til at dække Askø sogn. Det samme gælder delvis for 1938. For 1947's vedkommende mangler alle tal vedrørende kvægavl. Dette skyldes efter sigende, at spørgeskemaerne fra denne tælling ved en fejltagelse er blevet tilintetgjort.

Til og med 1945 skulle alle arealstørrelser opgives i tønder land. Efter 1945 skal de opgives i hektar. Det er ikke sandsynligt, at en tilsvarende omstilling er sket hos landbefolkningen, der for størstedelens vedkommende stadig anvender tøndeland enheden, der er lige så vanskelig at få udryddet som „snese" og „pund". — Arealstørrelserne bliver nu, enten af jordbrugerne eller af Statistisk Departementomregnet til hektar, idet en hektar er lig 1,82 tdr. land. De hermed fremkomne to decimaler medtages i de officielle statistikker. Decimalerne kan måske nok have nogen betydning, når det

Side 37

drejer sig om ganske små arealer. Man skønner sig hyppigt til det areal, en afgrøde indtager, og det er umuligt at skønne brøkdele af en tønde land, så snart det drejer sig om et lidt større areal, blot nogle få hektar. De to decimaler må altså siges at give udtryk for en nøjagtighed, der ikke er til stede.

En ret væsentlig fejl ved al statistik er de mere eller mindre bevidst forkerte opgivelser. De får naturligvis kun betydning ved de ganske små områder, hvor en enkelt person, der administrerer en større gård, er istand til at forrykke billedet ganske betydeligt ved at opgive forkerte tal. Hvis tilmed så flere giver sig af med at jonglere med tallene, er det næsten umuligt at komme til bunds i problemerne.

I mange frugthaver i Askø sogn er der enårige afgrøder mellem træerne, for eksempel sukkerroer til fabrik. Arealet mellem frugttræerne opgives derfor som værende et rodfrugtareal, selv om træerne allerede bærer frugt. Først når der overhovedet ikke er plads til andre afgrøder, opføres arealet som frugtareal. I en frugtplantages første år skulle frugtarealet således kun være de ganske små jordstykker, som stammerne optager. Da man er interesseret i at opgive frugtarealet så lille som muligt, er ejendomme med frugt som eneste afgrøde dårligst stillet, da de er nødt til at opgive hele arealet i modsætning til landbrugsejendommene, der dels, som før nævnt, kan anbringe afgrøder mellem træerne og dels kan fraregne alt, hvor der ikke netop står frugttræer så som veje, hegn og grøfter. Frugtarealet på en landbrugsejendom bliver således et meget ubestemt begreb. Eventuelle afvigelser i opgivelserne kan altid forklares ved nyplantninger og

udtynding mellem gamle træer. Hvis man på den anden side undersøger sukkerroefrugterne, der står mellem træerne, viser det sig, at sukkerroefabrikkerne betragter hele arealet med frugttræer som værende sukkerroeareal, mens ejerne selv nøjes med at opgive selve roerækkernes areal, af hensyn til arealudbyttets størrelse. Desværre har det ikke været muligt at få noget at vide om, hvilket system der er det virkelig anvendte, eller om man måske bruger dem i flæng.

Under forsøg på at skaffe oplysninger om æblehøstens størrelse ved at undersøge havneprotokollerne med hensyn til bropenge, viste det sig, at disse skal betales af bruttovægten, men fra forskellig side oplystes det, at der kun svares afgift af nettovægten.

Visse afgrødegrupper er vanskelige at holde ude fra hinanden. Her tænkes navnlig på græs i videste forstand, dyrkede grøntfoderarealer: grøntfoder, høslet med græs og kløver, græsning med med

Side 38

og kløver og lucerne samt ikke dyrkede græsarealer af forskellig art. Navnlig var de førstnævnte meget svære at adskille på Askø og Lilleø. På samme måde kan det tit være vanskeligt for jordbrugerne at gruppere afgrøderne rigtigt, når de for eksempel skal udfyldes på spørgeskemaer.

Så længe der blev foretaget optællinger i hver enkelt sogn, gav statistikken et godt billede af forholdene inden for små områder. Men så snart at oplysningerne stammer fra beregninger baseret på gennemsnitstal for hele landet, bliver de for usikre til brug ved så små områder som Askø sogn. Det har derfor ikke været muligt at fremskaffe noget talmateriale for frugtavl, der ellers spiller så stor rolle her.

Det er ganske overordentligt vanskeligt for en fremmed at skaffe sig oplysninger på stedet ved at udspørge beboerne. Alt, hvad der kommer udefra, mødes med megen mistillid, selv om der er nogle, der har forståelse og interesse for arbejder af denne art. Mange udtaler sig yderst forbeholdent af frygt for, at udspørgeren muligvis kunne være udsendt af skattemyndighederne.

I befolkningstallet, der hvert år opgives i Statistisk årbog, har der årene 1946–49 været en mindre fejl. Askø sogn havde 1945 198 indbyggere, hvoraf de 40 boede på Lilleø. Dette var blevet til, at Askø havde 198 indbyggere, hvorefter Askø sogn havde 238 indbyggere.

Kornavl (fig 5) i Askø sogn er præget af den udvikling, der sker med hensyn til roe- og frugtavl. Kornarealerne er stadig blevet mindre, samtidigt med at de rykker ud i Kirkevigen, efterhåndensom denne bliver opdyrket. Hvedearealerne har været i stadig aftagen i Askø sogn, trods jorden er særdeles velegnet til hvedeavl, men hveden er

mere end nogen anden kornsort trængt ud af sukkerroer. Hertil kommer, at hveden er for krævende til, at den med tilstrækkeligt udbytte kan avles i Kirkevig, hvor andre kornsorter er rykket ud. Endelig spiller den almindelige nedgang i brødkornarealerne naturligvis også ind. Rugen har af samme årsager været i stærk aftagen. Hertil kommer yderligere, at rugen i Askø sogn bliver alt for svær, således at den er meget vanskelig at høste. Byggen lægger til gengæld beslag på et stedse voksende areal. Sammenlignet med gennemsnittet for hele landet har tilvækstenværet særlig stor for Askø sogns vedkommende. I 1950 lagde den beslag på 22 % af sognets samlede areal og var således den vigtigste enkeltafgrøde. Byggen anvendes hyppigt som mellemafgrøde i de unge frugtplantager og rykker endvidere hurtigt ud

Side 39

Fig. 5. Jordens anvendelse 1950. A: frugt, B: rodfrugter, C: græs, D: kløver og lucerne, E: hvede, F: havre, G: blandsæd og H: byg.

på de nyopdyrkede arealer i Kirkevig. Havren er den næstvigtigstekornart med 7% af det samlede areal og dyrkes navnlig i Kirkevig. I alt optog kornsorterne i 1950 33 % af det samlede areal. Når procenten er taget af det samlede areal, skyldes det, at landbrugsarealet er en meget ubestemt størrelse, der svinger ret kraftigt fra år til år, uden at man med sikkerhed kan fastslå grundentilsvingningerne med tilstrækkelig nøjagtighed (fig. 6).

Rodfrugterne indtog 1950 16 % af det samlede areal. Det har på kortet ikke været muligt at skelne mellem de enkelte afgrøder, men det kan siges, at sukkerroen er fuldstændig dominerende. Som det ses af tabellen, har runkelroen overhovedet ingen betydning mere, hvad der skyldes det forholdsvis ringe tørstofindhold. Sukkerroedyrkingen begyndte

Side 40

dyrkingen begyndte for alvor omkring århundredeskiftet og har været i stadig vækst, bortset fra årene omkring 1930, da byggen til det store svinehold optog et stort areal. Sukkerroerne, der dyrkes på kontrakt, føres til saftstationen i Saksøbing. Roetoppene benyttes naturligvis som ensilage. Som før nævnt anvendes sukkerroerne meget som mellemafgrøder i frugtplantagerne, og, som det ses på fig. 5, holder de sig til de højeste dele af sognet.

Arealerne med grøntfoder er ikke ret store, da man har rigeligt materiale i de mange roetoppe. Græsarealerne uden for omdrift viser en voldsom stigning imellem 1871 og 1881 på grund af Kirkevigs inddæmning. Til gengæld viser faldet for disse arealer i

1930erne, at man tager fat for alvor på opdyrkningen af de lavtliggende arealer. Græsarealet var i 1950 27 % af det samlede areal, et i virkeligheden ret beskedent tal, når det tages i betragtning, hvor sent Kirkevigens afvanding blev effektiv, nemlig først i de aller seneste år.

I forhold til arealet har Askø altid haft mange heste. Navnlig under krigen skete der en stærk forøgelse af bestanden. En del af denne forøgelse skyldes det forhold, at der på Askø og Lilleø ikke er elektrisk strøm, og da tilførslen af brændselolie svigtede, måtte man ty til de gamle hesteomgange. Efter krigen formindskedes hesteholdet meget stærkt, ikke mindst, da mekaniseringen tog fart. Der er dog stadig mange tilbage, ikke mindst unge heste til eksport, da sognet har mange gode græsningsmuligheder. Trods den almindelige nedgang i mængden af hornkvæg også har gjort sig gældende i Askø sogn, er bestanden dog ret stor. Forholdene er yderst velegnede for kvægavl, ikke mindst på grund af de gode græsmarker samt de mange roetoppe, der ensileres. Besætningerne blev i 1948 rensat for smitsomme sygdomme som smitsom kastning og tuberkulose. Den vanskelige forbindelse med omverdenen gør, at det lokale andelsmejeri, der 1924 afløste to mindre, private mejerier, udelukkende producerer smør, hvoraf der fremstilles henved 20.000 kg om året. Den store skummetmælksproduktion anvendes så til svineavl, der har været underkastet de samme variationer som det øvrige land. Kun skal det nævnes, at de gode år før landbrugskrisen satte flere af jordbrugerne i stand til at beplante en del af deres jord med frugttræer, således at disse allerede var kommet godt i vækst, da de dårlige år indtraf.

Det, der først falder en tilrejsende i øjnene ved ankomsten til Askø og Lilleø, er de mange frugthaver, hvis høje poppelhegn fuldstændigtdominerer det flade landskab. Frugtarealerne, der i 1950

Side 41

omfattede et areal på 48 ha, optager 13 % af sognets samlede areal, men virker langt større. Langt den største del af den dyrkede frugt er æbler. Andre frugtafgrøder er mindre almindelige og anvendes navnlig i hegn, for eksempel blommer. Indtil begyndelsen af dette århundrede avledes der ikke anden frugt end den smule, der var på frugttræerne i haver, hønsegårde og lignende. Frugten kunne kun sjældent opbevares på grund af den dårlige pasning, der blev frugttræerne til del. Omkring 1909 blev der i Askø by tilplantet frugthave, der skulle drives erhvervsmæssigt. Den ejes af en dansk-amerikaner, der af beboerne betegnes som den, der satte frugtavl i gang i sognet. I begyndelsen lå de fleste frugtarealer i Askø by, og lige indtil 1930erne var den årlige tilplantning yderst beskedent (fig. 7). De første frugthaver var ganske små. Avlen var kun på eksperimentets stadi. I disse frugthaver plantedes en mængde forskellige frugtsorter, idet man ikke var klar over, i hvilken retning behovet gik og desuden manglede

organisation til at skabe reklame for frugten og sørge for, at der først og fremmest blev produceret kvalitetsfrugt.

Under og efter landbrugskrisen i 1930'erne slog mange ind på

Side 42

frugtavl, idet denne var uafhængig af landbrugsforholdene og desuden kunne give store indtægter. I disse år blev udtørringen og inddæmningen af Kirkeviggen gjort effektiv, hvorved der fremkom nye arealer på de ihøjere liggende områder. Endvidere blev havnen udvidet, således at transportmulighederne forbedredes, hvorved markedet, der først og fremmest ligger i København, rykkede nærmere. Det var navnlig i 1931, at der blev plantet mange frugttræer. Efterhånden som efterspørgslen efter dansk frugt voksede, var det nødvendigt for frugtavlerne at foretage en specialisering med hensyn til sorter. Denne specialisering skete først hos de egentlige frugtavlere. Hos landmænd med frugt på en del af jorden skete den senere, først og fremmest ved ompodning af ældre træer. Oprindeligt var der, som nævnt, alle mulige sorter, nogle steder endog flere på samme træ. Navnlig de såkaldte madæbler, der i bedste fald kun kan anvendes i kogt tilstand, var hyppige. Til de nye sorter anvendes efterspurgte æbler som Guldborg, der modnes meget tidligt, og Gråsten, der er et udpræget efterårsæble. Som vinterfrugt dyrkes navnlig Pigeon og Cox Orange. Under indflydelse af konkurrencen med sydfugterne dyrkes også Jonathan, der kan opbevares meget længe, idet det først sendes i handelen i løbet af det følgende års forsommer. Askøboerne har den fordel, at frugten her modnes tidligere end i nordligere egne af landet. Til gengæld er der langt til markedet, og forbindelserne er stadig dårlige, da der kun kan gå små skibe ind til øen. Jernbaneforbindelserne er de dårligst mulige, da frugten først skal omlades i Bandholm. For at bøde på den store afstand til markedet lejer enkelte askøboere kølehusplads i København, hvortil frugten sendes straks efter plukningen, hvorefter den kan sendes på markedet i rette øjeblik. Det har endnu ikke været muligt at anlægge lagerrum med kultveilte, således som de findes i plantagerne omkring Guldborgsund. I øjeblikket sejles langt den største del af frugten til København. Det har imidlertid været på tale at oprette en jernbanefærgerute til Bandholm i samarbejde med øerne Fejø og Femø, hvorved man kommer i direkte jernbaneforbindelse med København. Dette har navnlig betydning for sommerfrugten, der er mest ømfindelig over for lang transport. Som følge af den lange afstand til markedet kan affaldsfrugten ikke afsættes, men går til spilde. I år med stærke efterårsstorme går store værdier tabt i Askø sogn, idet der mangler naturlig beskyttelse mod vinden som skove og bakker. Læhegnene er ikke tilstrækkelige.

Landmændene i Askø sogn har i nogen grad haft den, iøvrigt

Side 43

Fig. 6 (Aa. H. Kampp). Svingninger i det samlede landbrugsareal (Askø sogn). Den stærke forøgelse i årene omkring 1870 skyldes, at inddæmningen af Kirkeviggen blev endelig afsluttet i denne periode. Nedgangen i 1930'erne har det ikke været muligt at forklare.

almindelige opfattelse at pasningen af frugtræerne kan indgå i den almindelige behandling af landbrugsjorden. I de senere år har man dog fået forståelse af frugthavernes særlige krav til pasning og anskaffede redskaber, der muliggør renholdelse uden at beskadige træerne. Disse står på Askø og Lilleø meget tæt, idet man ikke som andre steder foretager en udtynding, efterhånden som træerne vokser. Da man tilmed er meget varsom med at beskære dem, er de ældre frugthaver et næsten uigennemtrængeligt vildnis. Hertil kommer, at man nødtigt lader jorden mellem de yngre træer være ubenyttet, men fylder den med andre afgrøder som byg, roer, kål og kartofler. Dette medfører dels, at mellemafgrøderne tager for meget af nedbøren, og dels at tilførslen af kunstige næringsstoffer skal være uforholdsmæssig stor. Det synes, som om dette, at de mellem frugtræerne værende arealer skal holdes rene, uden at man tilsyneladende får noget udbytte af den, kun forstås af de faguddannede frugtavlere, af hvilke der kun er få i sognet. På den anden side giver disse frugtarealer med mellemafgrøder et godt billede på den meget store energi, som askøboerne lægger i behandlingen af deres jord, der er så omhyggeligt passet, som det kun ses få steder i landet.

Side 44

Det er desværre umuligt at skaffe et ordentligt statistisk materiale vedrørende frugtavlens. Ifølge Statistisk Departement skulle det samlede udbytte i 1949 være 416 t. Dette tal, der er beregnet på grundlag af træernes antal og gennemsnitshøsten pr. træ for hele landet, er sikkert noget for stort, da frugthaverne i Askø sogn endnu er for unge til at kunne give fuldt udbytte. Fra samme år opgives det, at 350 t frugt har passeret havnen. Dette tal er som nævnt i hvert fald ikke for stort, da det er den vægt, hvoraf der skal betales bropenge. Den eneste måde, hvorpå det har været muligt at give et billede af frugtavlens udvikling, har været at undersøge, hvornår de enkelte frugthaver er blevet tilplantet (fig. 7). Det ses, hvorledes de største af frugthaverne er knyttet til den vestlige del af Kirkeviggen. De sidste frugthaver ligger ved gårdene og i Askø by.

På Askø og Lilleø har landbruget tit været udsat for vanskeligheder på grund af havets nærhed. Dels var sognet før adskilt i to dele, og dels var det mere udsat for oversvømmelser. Før Kirkeviggen blev inddæmet, var Askøs kystlinie 10 km, nu er den kun 8, således at det før i tiden var en længere strækning, der skulle sikres ved diger (fig. 1 og 2). Askøboerne har tit haft økonomiske vanskeligheder, selv om de på grund af den isolerede beliggenhed har haft handelsprivilegier. Kort før 1770 blev bønderne, der tidligere havde hørt under kronen, selvejere, idet de købte deres jord. De hermed

forbundne udgifter forværrede yderligere den økonomiske situation, og til et stykke ind i dette århundrede har sognet kun været i ringe fremgang.

I 1688 var det samlede landbrugsareal 169 hektar med 15 gårde, der alle lå i Askø by. Der var tre marker, en der omfattede det vestlige Askø, en på Østerhoved, og endelig udgjorde Lilleø en mark, der kun blev tilsået hvert tredje år for at skåne jorden, der aldrig blev gødet. Der har været perioder, hvor Lilleø har været opgivet, dels på grund af oversvømmelser og dels på grund af, at jorden var for udpint. Kun de tre højeste partier blev overhovedet dyrket. Efterhånden anvendtes øen kun til græsning, idet en mængde får blev sendt derover, hvor de så passede sig selv. Malkekvæget blev derimod drevet over det flade vand til Askø morgen og aften. Herunder druknede en del, når flokken ikke kunne holdes samlet. Efterhånden som Lilleø blev inddiget og opdyrket, forsvandt fåreavlen helt.

Udskiftningen skete først sent. Det var umuligt at få beboerne til at flytte ud, så i begyndelsen fik alle jord både på Askø og Lilleø.

Side 45

Udskiftningen er blevet afsluttet omkring 1830, men gårdene er først blevet udflyttet meget senere. Omkring 1870 var der således kun to gårde uden for Askø by. Senere blev en del af gårdene flyttet til Lilleø, og lidt efter lidt mageskiftede beboerne, således at der nu ikke er flere gårde, der både har jord på Askø og Lilleø. Nu er der kun een gård, der hverken er flyttet ud eller ligger i forbindelse med sine jorder. Det er gård nr. 8 (fig. 4 og 8), der har sine jorder liggende tre forskellige steder. Også efter udskiftningen var det på Lilleø først og fremmest de højestliggende partier, der blev dyrket. De mellemliggende lave områder anvendtes stadig til græsning af får. Da begge øer nu var bebygget, måtte der som nævnt oprettes mejerier begge steder, da dæmningen var ufarbar, og først 1924 oprettedes andelsmejeriet på Askø.

Sammenlignet med det øvrige land er gårdene i Askø sogn ret små. Kun lige efter inddæmningen af Kirkeviggen var der tre større gårde. Nu er den største ejendom på 46 hektar (gård nr. 10 på fig. 4). Denne gård har de meget dårlige jorder i den østlige del af Kirkeviggen. Fordelt på størrelse er antallet af gårde i Askø sogn som følgende:

Det ses, at langt de fleste ejendomme omfatter et areal mellem 1 og 15 hektar. Imidlertid virker gårdene langt større, da avlsbygningerne af hensyn til frugtlag og de til frugtavlen anvendte maskinerer temmelig store. Gårdene er med få undtagelser meget velholdte modsætning til, hvad der i reglen er tilfældet på det nærliggende Lolland. Gård nr. 6 på Lilleø har, for at tage et eksempel et jordtilliggende på 11 hektar, hvoraf de 1,5

hektar et tilplantet med frugtræer. Til gården hører en besætning på 12 stykker hornkvæg og 33 svin. Gården har kun een avlsbygning, der rummer stalde, frugtlager og korn- og fodermagasin. Endvidere er der elektricitetsværk, og stuehuset opvarmes med centralvarme. Dette er naturligvis ikke den almindelige gårdtype på Askø og Lilleø, men det må dog siges, at sognet i denne retning adskiller sig fra det øvrige land, hvor et brug på 11 hektar er meget beskedent, nærmest et husmandsbrug, og hvor landbrugsejendomme på 4 hektar tit har vanskeligheder på grund af for lidt jord. Askøboerne må siges at være overordentlig godt stillede, idet sukkerroeproduktion giver sikre indtægter, mens svinehold og særlig frugtavl giver de store omend noget usikre indtægter. Det må dog her indskydes, at denne

Side 46

Fig. 7. Frugtarealernes tilplantningsår. A: 1946—1950, B: 1941—1945, C: 1935—1940, D: 1931—1935, E: 1921—1930 og F: før 1920.

undersøgelse kun når frem til 1950. Siden har der været en del vanskeligheder for frugtavl, og enkelte arealer er blevet ryddet for frugtræer. Til gengæld har svineavl og sukkerroer givet godt.

Det erhverv, det har været vanskeligst at fremskaffe oplysninger om, er fiskeriet. I Askø sogn er det kun ganske få, der udelukkende lever af fiskeri, men en del af landbrugerne driver fiskeri som bierhverv. Der fiskes dels med bundgarn langs kysten og dels med kroge. Ålen er det vigtigste fangstyd. I 1950 sendtes omtrent 5 t ål ud af sognet. Endvidere skræbes der en mængde rejer, i 1950 henved 4 t. Oplysningerne om fiskeriet er meget usikre, da det formodentlig kun er de af fiskerne, der udelukkende lever af fiskeri, der opgiver det som erhverv.

Side 47

Fig. 8. Askø by ved begyndelsen af det 19. århundrede. Ejendomme, der ikke var udflyttet i 1950, er vandret skraveret.

Askø sogn slutter sig i befolkningsgeografisk henseende nærmere til den nærmestliggende del af Lolland end til naboerne Fejø og Femø, der snarere slutter sig til Sjælland. Da sognet er meget lille, er de forskellige familier noget indgiftet. På grund af den ringe størrelse er der for lidt arbejde til, at håndværkere kan ernære sig ved håndværket alene. De skal hentes på Lolland. Dette medfører, at sognets unge ikke kan

komme i lære i deres hjemsgn, og får de en uddannelse et andet sted, har de ingen mulighed for at vende tilbage til Askø sogn og ernære sig af håndværket her. Hertil kommer, at skoleforholdene (i hvert fald til 1950) er ganske overordentlig slette. Børnenes kundskaber bliver derfor så beskedne, at det vil kræve uforholdsmæssig stor intelligens og initiativ, hvis de skal søge en videre uddannelse. Disse forhold griber alle ind i hinanden og bevirker dels, at udviklingen hæmmes, og dels at sognets isolerede stilling kun langsomt ændres.

En del af sognets beboere stammer dog fra andre egne af landet. De er kommet til sognet i de senere år, efter at frugtavl og sukkerroedyrkingen begyndt at få betydning. Af voksne personer med fast bopæl i sognet (børn og tjenestefolk ikke medregnet) er: 37 født i sognet og 31 udenfor sognet. Af de sidste er 7 født på Fejø og Femø, 8 på Lolland-Falster og 16 stammer fra det øvrige

Side 48

land. Langt de fleste kvinder er født uden for sognet (over halvdelen), mens kun ganske få mænd stammer udefra. Det er vanskeligt at opgave tal vedrørende disse ting, da området er så lille, at tjenestemænd og funktionærer ved mejeri, brugsforening og lignendes spiller en meget stor rolle. Befolkningstallet har i de senere år været nogenlunde konstant, dog med et svagt fald. Inden for sognet går udviklingen i den retning, at Lilleø får færre beboere, mens Askø får flere. Efterhånden som landbruget mekaniseres og lønningerne stiger, indskrænkes antallet af faste landbrugsmedhjælpere, og man går over til at anvende daglejere, der slår sig ned i Askø by. På Lilleø findes ingen jordløse huse. Det er ikke sandsynligt, at der vil kunne oprettes flere brug. Arealet kan næppe udnyttes stærkere, og den østlige del af Kirkevigen, der er det eneste større område i sognet, der ikke er under plov, er sandsynligvis alt for sandet og vandlidende, til at det kan betale sig at dyrke den effektivt.

LITTERATUR

Friis, A.: De Danskes Øer. Efteraarsrejsen 1922. København 1927.

Haugner, C. C.: Maribo og Fejø Birker. Fuglsø Herreds nordre Del. Nakskov 1942.

Lund, E.: Danmarks areal. Kulturgeografi 2, april 1950.

Trap, J. P.: Danmark. Bind I, no. 2, 1860; Bd. IV, 1873; Bd. 111, 1899; Bd. IV, 1923.

Statistisk Departement: Statistisk Tabelværk og Statistisk Aarbog.

